

Mustan jokerin nauru

(ingressi) Kuinka yhdistää afrobrasilialaisen capoeiran huijaukseen perustuva liike ja kontakti-improvisaation äärimmäinen fyysinen luottamus? Oululainen tanssija-näyttelijä ja capoeirista Sami Henrik Haapala tarkastelee monella tapaa capoeiran vaiheita ja vertaa sitä myös töissään käyttämäänsä kontakti-improvisaatioon. Haapala korostaa, ettei itse ole capoeiramestari.

Cana pra cortar / Cafe pra colher / Um negro trabalha / Pra sobre vive

(Ruokoa leikkaa / Kahvia korjaa / Musta mies tekee työtä / Kohti parempaa elämää)

Capoeira on osin akrobaattistakin liikettä, portugalinkielisiä lauluja, afrobrasilialaista rytmikkaa ja soittimia sisältävä rituaali, joka on säilynyt suullisessa ja fyysisessä perinteessä nykypäivään. Capoeira leviää tällä hetkellä vahvasti ympäri maailmaa. Sitä harrastavat yhtä monenlaiset ihmiset kuin joogaakin. Pidemmälle edistyneillä capoeira liittyy usein kulttuuriseen vastarintaan; ja rastat on suosituin hiustyyli. Capoeiran harrastajista löytyy kaikkia kansallisuuksia, etnisiä ryhmiä, miehiä ja naisia.

Capoeiralle on ominaista roda, rituaalinen pelitilanne, joka on hieman kuin improvisaatiojamit. Soittajat soittavat ja laulavat kahden liikkujan pelatessa keskellä ringiä, jonka muodostavat muut rituaalin osallistujat. Soittajat ja liikkujat vaihtuvat jatkuvasti pelin sääntöjen mukaisesti – myös soittajat liikkujiksi ja päinvastoin. Osallistujien välillä ei ole eroa.

Pelin aluksi pelaajat kättelevät, jonka jälkeen aloitetaan usein akrobaattisella liikkeellä. Monet liikkeistä ovat spiraalimaisia, kaarevia potkuja ja väistöjä. Liikkeillä pyritään saamaan toinen pelaaja pois tasapainosta. Myös suorita potkuja ja pyyhkäisyjä käytetään. Suurimman osan ajasta potkut eivät osu, vaan toinen yrittää väistää. Capoeira-liikkeitä käytetään nykyisin tanssissakin. Ero tanssi- ja taisteluliikkeen välillä löytyy liikkujan motiiveista.

Pelaajien motiivit capoeiran pelaamiseen vaihtelevat pelaajan mukaan. Joillekin capoeira on edelleen katutappelua, jota se myös on historiansa aikana ollut. Toisaalta sitä on opetettu myös armeijalle ja poliisille. Joillekin se on uskonnollinen rituaali. Eräs capoeiramestari kertoi minulle oppineensa capoeiran avulla käsittelemään omaa aggressiivisuuttaan.

Sai do Congo / Passei por Angola / Cheguei aqui hoje / Quero vadiar angola

(Lähdin Kongosta / Kävin Angolassa / Tänään olen täällä / Tahdon pelata angola)
(Mestre João Grande)

Kirjoitusta Capoeirasta ei voi perustaa tarkkoihin faktoihin. Lajin tarkkaa alkuperää ei tunneta. Toisaalta lajiin oleellisesti kuuluva suullinen perinne muodostaa myyttejä, jotka usein ottavat faktan muodon. Suurin yksimielisyys vallitsee sen suhteen, että capoeira

syntyi Brasiliassa 1500-luvulla, jolloin eri puolilta Afrikkaa tuotiin ihmisiä orjiksi Brasiliaan. Eri heimojen rituaalien synteessä syntyi capoeira.

Synnystä on useita myyttejä ja suosituin niistä kertoo tarinan näin: Orjat naamioivat kielletyt taisteluharjoituksensa tanssiksi ja pystyivät siten harjoittamaan itsepuolustustaitojaan ja pohjustamaan kapinaa orjaisäntiä vastaan. Näin on selitetty capoeiran liikkeiden jalkapainotteisuutta. Jalkoja opittiin käyttämään monipuolisesti, koska kädet olivat kahleissa. Tämä näkemys on kuitenkin kyseenalaistettu, koska orjien taisteluharjoitusten lisäksi myös monet tanssit olivat kiellettyjä.

Tarkan kirjoitetun historian sijaan myytit kertovat capoeirasta enemmän kuin eurooppalaisten arvostamat faktat. Myytissä tieto tiivistyy, koska se sisältää sekä faktan että fiktion, joka sallii tieteen hylkimän ristiriidan.

Orjaisännät eivät orjiensa historiaa kirjoittaneet. Orjien keskuudessa syntyneet myytit kertovat vastarinnasta ja sitä capoeira harjoitti jos ei muodollisesti niin elämänfilosofiana, petoksen filosofiana. Vaikkei taistelua olisikaan peitetty tanssilla niin jotain paljon tehokkaampaa syntyi: Capoeira harjoitti pelaajiaan hymyilemään pahimmille vastustajilleen ja opetti, että aina tulee vastahyökkäyksen hetki. Orjilla oli suoran vastarinnan lisäksi monia epäsuoran vastarinnan mahdollisuuksia: he saattoivat näyttellä tyhmää tai teeskennellä sairasta. Nämä petoksen strategiat löytyvät myös tämän päivän rodista.

Santa Maria mãe de Deus / Eu fui na igreja vou me confessar

(Rouva Maria Jumalan äiti / Menin kirkkoon ja rukoilin)

Bahian pääkaupungissa Salvadorissa, Brazilian koillisalueella, capoeira säilyi pitkään vanhassa muodossaan ja samalla siellä kehitettiin uudempaa tyyliä. Vanhaa tyyliä kutsuttiin angolaksi myyttisen alkukodin mukaan, uudempaa regionaliksi, joka erotti sen Bahian omaksi capoeiratyyliksi. Regionalin edustajat pyrkivät ammattimaisuuteen ja capoeiran taistelupuolen korostamiseen.

Nykyisin capoeira jaetaan angolaan ja contemporaneaan, vanhaan ja nykyaikaiseen. Kuten kaikissa perinteeseen pohjautuvissa lajeissa capoeirassakin käydään ikuisuuskeskustelua siitä, mikä tapa tehdä capoeiraa on oikea. Tämä on osa jatkuvaa uudelleenmäärittelyä - jokainen mestari muodostaa oman capoeiransa, oman tapansa tulkita perinnettä. Mestaritkaan eivät tunne koko capoeiran historiaa eivätkä pysty sitä määrittelemään. Tämä on yksi capoeiran vahvuuksista: sitä on mahdotonta selittää puhki. Huijaukseen, väistämiseen ja leikinlaskuun perustuva peli tekee saman selittäjälleen, pilailee kiveen hakatut totuudet naurunalaisiksi.

Idässä on Zen / Euroopassa on psykoanalyysi / Brasiliassa on capoeira
Nestor Capoeira

Teoksessani 'SoulSports' yhdistän kahta tapaa suhtautua maailmaan fyysisen kokemuksen kautta. Molemmat keskittyvät improvisaatioon. Capoeira ja kontakti-improvisaatio ovat liiketekniikoita, mutta myös vahvasti yhteisöllisiä tapoja elää. Tämä yhteisöllinen ja rituaalinen puoli unohtuu usein sovellettaessa näitä liikkeellisiä elämänskatsomuksia oman viitekehjoksensä ulkopuolella. Capoeiraliikkeiden käyttäminen ei kuitenkaan tee Halle Berryn kissanaisesta capoeiristaa.

Myös kontakti-improvisaatiota sovellettaessa liikutaan usein ulkokohtaisesti. Yleisin tapa on käyttää kontakti-improvisaation muotoa ja unohtaa improvisaatio. Sekä kontakti-improvisaatiossa että capoeirassa on kyse kehollisesta tietoisuudesta suhteessa toiseen kehoon ja lopulta kehon kautta kokonaiseen ihmiseen. Niinpä sitä fyysisyydestä nousevaa jännitystä, joka näkyy energisessä capoeirarodassa tai loistavissa kontaktijameissa näkyy harvoin esityksissä.

Sama puute näkyy nykypäivänä capoeiran opetuksessa. Alun perin capoeiraa opittiin kadulla – rodassa – yrityksen ja erehdyksen kautta eli improvisoimalla. Pelaaja seurasi muiden peliä, kokeili ja oppi. Varsinkin regionalin vaikutuksesta myös angolan opetuksessa on alettu enemmän ja enemmän käyttää eurooppalaisen tehokasta metodia, jossa opettaja näyttää ja oppilaat matkivat. Metodi voimistaa muoto-oppimista, jossa usein unohtuu capoeiran ytimessä oleva peli, huumori ja spontaanius.

(vo) Sääntöjen rikkomisen sääntö

João Pequeno on arvostetuimpia capoeiramestrejä eli -mestareita. Hän johtaa edelleen 87-vuotiaana säännöllisiä rodia Salvadorissa. Hänen mielestään capoeira on kehittynyt paljon taiteellisessa mielessä, mutta menettänyt yksilöllisyyttään, improvisaation voimaa ja luovuuttaan.

Aiemmin liikkeiden muoto ei ollut niin rajoittunut kuin nykyisessä capoeirassa, vaan tarkoitus pyhitti keinot. Muodon rikkominen on jo sisällytetty capoeiraan. Huijaukseen ja pilailuun kuuluu myös sääntöjen rikkominen. Sääntöjen rikkominen taas vaatii sääntöjen tuntemista, jotta voi kesken pelin muuttaa vallitsevaa rakennetta.

Koko ajan pelataan myös oletuksilla pelistä. Kyse on fyysisestä shakkipelistä, jossa yhtä paljon kuin näkyvillä liikkeillä pelataan sillä mitä ei näy. Myös kontakti-improvisaatiossa silmille näkyvän muodon rinnalla kulkee yhteinen kehollinen tietoisuus. Molemmissa tekniikoissa on kyse kehollisesta tietoisuudesta suhteessa toiseen kehoon ja lopulta kokonaiseen ihmiseen.

Mikä sitten on tuloksena teoksessa, joka yhdistää äärimmäistä luottamusta äärimmäiseen huijaukseen? Rakkautta ja hellyyttä kunnes tulee potku kasvoihin ja jalat vedetään alta. Heittäytymistä luottamukseen petoksen jälkeenkin. Naurua sen edessä, että taas meni samaan lankaan. Naurua siksi, että toinen menee siihen samaan lankaan huomenna. Kuulostaa aivan arkipäivältäni.

Sami Henrik Haapala

Lisää tietoa teoksesta: www.soulsports.org.

Lisää tietoa capoeirasta: Nestor Capoeira 2003. The Little Capoeira Book. Revised Edition.

Lainaukset ovat capoeiralauluja. Laulujen suomennukset: Sami Henrik Haapala